

Starozavezni apokrifi in psevdepigrafi

Ko pristopamo k vprašanju starozaveznih apokrifov, moramo na začetku najprej razjasniti pojme. Obširen korpus judovskih del, ki ga najbolj označimo kot intertestamentalno literaturo, se v današnji terminologiji deli na dve kategoriji: apokriffe in psevdepigrafe. Apokrifi so zaključena enota tekstov, ki so bili vključeni v *Septuaginto*, grški prevod Svetega pisma, vendar ne v *Biblio Hebraico*. Danes so v večini sprejeti v Rimokatoliški cerkvi, medtem ko jih protestantje v celoti zavračajo. Psevdepigrafi pa so številni izvenkanonični teksti, ki za razliko od apokrifov nikoli niso bili del grške in latinske Biblije. Le redke izjeme med njimi so bile sprejete v vzhodnih cerkvah kot svete. Medtem ko so apokrifi večinoma anonimna zgodovinska in etična dela, so psevdepigrafi vizionarske knjige (zaznamovane z asketizmom), ki so pripisane pomembnim zgodovinskim likom in se ukvarjajo s skrivnostjo stvarstva in boja med dobrim in zlim.

APOKRIFI

Starozavezni apokrifi predstavljajo korpus raznolikih del, ki jih najdemo v starih rokopisih *Septuaginte*. Ta dela so: Estera, Judita, Tobit, Prva in Druga knjiga Makabejcev, Knjiga modrosti, Sirah, Baruh, Jeremijevo pismo, dodatki k Danielu, 3 Ezra. Med apokriffe sta bili včasih šteti tudi deli 4 Ezra in Manasejeva molitev, ki pa ju ne najdemo v najstarejših grških kodeksih *Septuaginte* in v mnogih drugih zbirkah. Vsi apokrifi so bili napisani v semitskem jeziku, v Palestini, razen Salomonove modrosti in druge knjige Makabejcev, ki sta bili sestavljeni v grščini, verjetno v Aleksandriji. Njihov nastanek sega

med drugo stoletje pr. Kr. in prvo stoletje po Kr. Nastali so v cvetočem literarnem obdobju helenistične dobe. Njihova skupna točka je zanimanje za Izrael kot celoto, brez ozira na ločine. Čeprav so jih mnogi Judje šteli za avtoritativne, je treba poudariti, da nikoli niso bile obravnavane na isti ravni kot kanonične knjige. Tako tudi nikoli nista obstajala dva kanona svetih knjig, palestinski in aleksandrijski (kot so včasih mislili). Grško govoreči Judje niso poznali drugačnega kanona in njihova zbirka svetih knjig je istovetna z današnjo. Čeprav so bile izvenkanonične knjige uradno zavržene šele leta 90 po Kr., na jamnijski sinodi, pa je že prej veljalo, da je svetih knjig le 24. Po talmudski tradiciji je

bil kanon določen že ob koncu perzijskega obdobja, kar potrjuje tudi Jožef. Za Jude so bili apokrifi in psevdepigrafi tako vedno del *Sefarim Hizonim* ("zunanje knjige"), po letu 90 pa so jih začeli zavračati.

Drugače je bilo pri kristjanih, ki so zaslužni za to, da so se apokrifi ohranili do danes. Kristjani so že od začetka v svoje Biblije vključevali tudi apokriffe. Zgodnji grški kodeksi Biblije so bile namreč krščanske zbirke. Vendar se je tudi pri kristjanih kmalu zarisala razlika med tradicionalno kanoničnimi knjigami in apokrifi. Za to je poskrbel Hieronim, avtor latinskega prevoda Svetega pisma, *Vulgate*. Sam je prevod sestavil na osnovi hebrejske verzije Svetega pisma, ki ni vključevala apokrifov. Določil je, da so vsi dodatni spisi, ki jih ni v hebrejski bibliji, ampak so vključeni le v grške in latinske verzije, apokrifni. Zanj to ni pomenilo, da so heretični, ampak preprosto to, da so izvenkanonični. Zahodna Cerkev je v *Vulgato* kasneje vključila tudi apokriffe, z izjemo 3 Ezra in dvomljive 4 Ezra ter Manasejeve molitve, in na tridentinskem koncilu leta 1546 določila, da so ti prav tako del krščanskega kanona. Danes jih rimokatoliki imenujemo devterokanonične knjige in jih imamo za navdihnjene. Protestantje, na drugi strani, pa apokrifnih knjig ne priznavajo za navdihnjene.

PSEVDEPIGRAFI

Naziv psevdepigrafi je moderen termin, ki se nanaša na intertestamentalno literaturo, ki nikoli ni bila sprejeta v svetopisemski kanon, je pa imela močan vpliv v zgodnjem judovstvu. Izjema je nekaj posameznih knjig, ki so jih vzhodne cerkve (posebej etiopska) obravnavale kot svete. Poimenovanje psevdepigrafi je pravzaprav ponesrečena označba, ki namiguje na to, da so vsa dela v tej kategoriji napisana pod psevdonimom. Temu ni tako. Veliko del je anonimnih, po drugi strani pa psevdonimna dela najdemo tudi med mnogimi kanoničnimi knjigami in apokrifnimi deli. Dejstvo psevdonimnega poimenovanja nima

velikega pomena, zato je ta nekoliko slabšalna označba, ki namiguje na manjvrednost korpusa intertestamentalnih spisov, v bistvu neprimerna. Namesto tega termina bi bilo bolj točno, če bi uporabljali besedno zvezo zunanje knjige, ki bi bolj jasno zajela vsa dela, ki ne spadajo v sklop svetih navdihnjenih knjig.

Najstarejši psevdepigrafski dokumenti segajo v tretje stoletje pred Kristusom, največ pa jih je nastalo v obdobju med drugim stoletjem pred Kristusom, ko se je začelo hašmonejsko obdobje, in porušenjem templja leta 70. Spisi iz tega obdobja so nepogrešljivi viri za študij zgodnjega judovstva v Palestini. Iz teh dokumentov dobimo kompleksno sliko, ki nam ne prikazuje enotnega judovstva, ampak razvejano in odprto strukturo, ki se je vključila v različna miselna okolja. Psevdepigrafi so imeli namreč svoj izvor predvsem v različnih ločinah. Tako ne moremo govoriti le o delitvi na farizeje, saduceje, zelote in esene, ampak o številnih skupinah in podskupinah. Široko razširjena psevdepigrafska literatura je doživela veliko prelomnico z Jamnijsko sinodo leta 90, kjer so rabini zavrnilo izvenkanonično literaturo. Ker je bila le-ta močno zaznamovana z apokaliptičnim sporočilom, ki je po porušenju templja leta 70 izgubilo svoj pomen, in ker so jo uporabljali kristjani, so jo judovski voditelji zavrnilo kot heretično.

Poleg dokumentov, ki so jih sestavili Judje različnih smeri, so mnoge med njimi kasneje razširili ali spremenili kristjani. To so predvsem teksti, ki izhajajo iz obdobja med 1. in 4. st. po Kr. Nekaj jih je morda v celoti prišlo zgolj iz krščanske roke, zato je velikokrat težko določiti, ali je določen tekst izvirno judovski ali krščanski, saj je bilo veliko zgodnjih kristjanov Judov. Krščanski dodatki so največkrat kristološki. Kljub vsemu pa so krščansko obarvani teksti prav tako pomembni za preučevanje judovstva, saj moramo v poštev jemati možnost, da so nastali na podlagi zgodnejšega judovskega besedila.

Po obsegu sklop psevdepigrafske literature daleč prekaša maloštevilne zgoraj omenjene

apokrife. Večina psevddepigrafov sloni na Stari zavezi ali je na tak ali drugačen način povezana z njo. Očiten je vpliv zgodovinskih knjig Stare zaveze, Psalmov, Pregovorov ... Od vsega pa je najočitnejši vpliv kanonične knjige Daniela, ki je zaznamovala mnoga apokaliptična dela, ki so bila sestavljena v treh stoletjih po makabejskem upor. Med psevddepigrafskimi deli najdemo veliko raznolikih zvrsti. Med njimi so: apokaliptična literatura: 1 Henoh, 2 Henoh, Ezekielov apokrif, Adamova apokalipsa, Abrahamova apokalipsa ...; razširitve starozaveznih zgodb in legend: Aristejevo pismo, Življenje Adama in Eve, Jakobova lestev, Jožefova zgodovina ...; oporoke: Mojzesova oporoška, Adamova oporoška, Oporoke dvanajstih očakov...; modrostna in filozofska literatura: 3 in 4 Makabejci...; molitve, psalmi in ode: Jožefova molitev, Jakobova molitev, Salomonovi psalmi, Salomonove ode... Posebno mesto v judovski izvenkanonični literaturi predstavljajo tudi nedavno odkriti kumranski zvitki, ki poleg rokopisov že znanih del prinašajo več esenskih besedil. Nekateri sezname psevddepigrafskih del teh spisov ne prištevajo zraven, vendar gotovo spadajo v kategorijo intertestamentalne literature.

Povezava s Staro zavezo je več kot očitna tudi v samih naslovih del. Kot smo omenili že zgoraj, so avtorji psevddepigrafske literature svoja dela pripisovali drugim pomembnim osebam. Tega pa niso počeli z namenom, da bi zavajali ljudi, ampak so želeli svojemu delu dati poseben pomen in avtoriteto s tem, da so ga povezali z vplivno svetopisemsko osebo. Poleg tega so avtorji te literature v nasprotju s splošno sprejetim mnenjem verjeli, da se

preroštvo še ni končalo, zato so svoja dela pripisali "starim", da bi upravičili svoje preroške napovedi prihodnosti in poslednjih dni. Sicer pa je bilo že na splošno v navadi, da so verni Judje pripisovali svoja dela bibličnim osebam, ki so jih navdihnile in ki so živele pred koncem preroštva. Pisanje spisov pod svojim lastnim imenom je bilo v bistvu nekaj nenavadnega in v nasprotju s tempeljsko tradicijo.

Vrednost psevddepigrafske literature za judovstvo in krščanstvo je neprecenljiva. Ta dela predstavljajo nekakšen most med Staro in Novo zavezo. Študij psevddepigrafov je vrgel novo luč na razumevanje začetkov krščanstva, ki se še močneje kaže kot vpeto v svoje judovske korenine. Krščanstvo je bilo v svoji osnovi namreč del zapletenega mozaika judovstva, ki se je kasneje razvilo v svojo smer. Mnogi termini, bistveni za Novo zavezo (Sin človekov, Božje kraljestvo, živa voda), izhajajo že iz intertestamentalne literature. V Novi zavezi se jasno kaže tudi vpliv apokaliptične miselnosti, ki je najočitneje zaznamovala psevddepigrafska dela. Nekateri Jezusovi koncepti in pogledi (konec časov, dinamični Božji posegi v sedanji čas) do določene mere kažejo apokaliptične značilnosti.

VIRI IN LITERATURA

- Vriezen, Theodoor Christiaan, in A. S. van der Woude. *Ancient Israelite and Early Jewish literature*. Leiden – Boston: Brill, 2005.
- Freedman, David Noel, Gary A. Herion in Astrid B. Beck. *The Anchor Bible Dictionary*. New York: Doubleday, 1992.
- Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter Publishing House, 1972.
- Buttrick, George Arthur. *The Interpreter's dictionary of the Bible*. Nashville: Abingdon, 1962–1976.